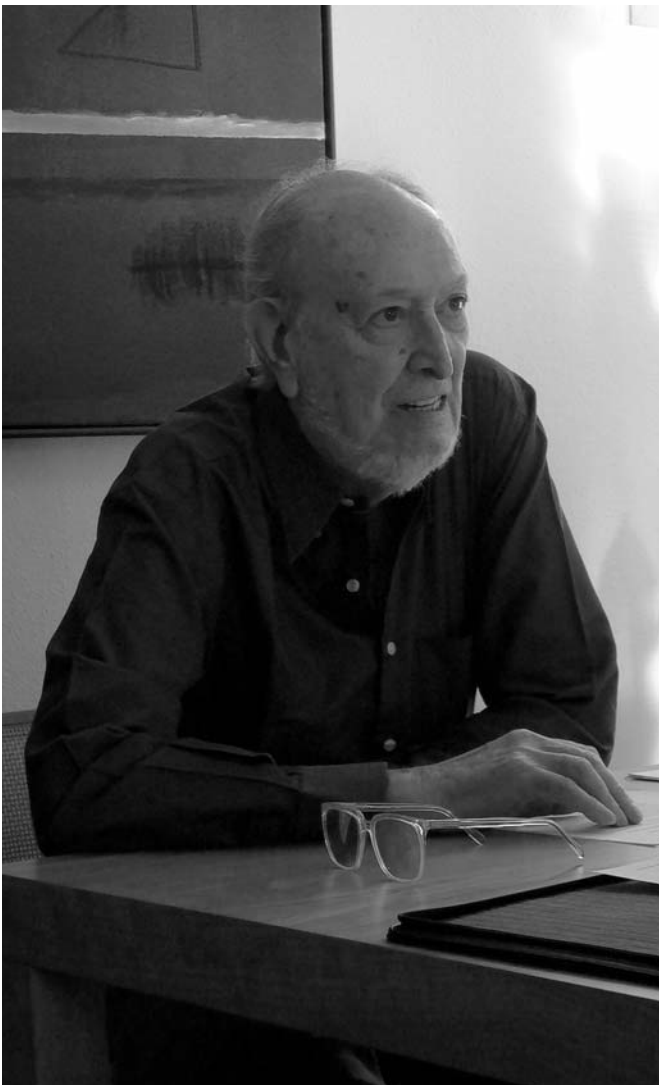


## L'ENTREVISTA

TERESA MUÑOZ LLORET

**J.M. CASTELLET,  
L'ESCEPTICISME COMBATIU**

L'Avenc



Josep M. Castellet (Barcelona, 1926), teòric, crític literari i editor, és un dels protagonistes del món cultural i intel·lectual d'una de les èpoques més vives i apassionants de la nostra història immediata. Membre destacat del que s'ha anomenat «escola de Barcelona» o «generació dels cinquanta», la seva activitat intel·lectual, iniciada en les revistes universitàries de finals dels anys quaranta, es concreta en una obra crítica rellevant, en la participació en l'elaboració del catàleg inicial de Seix Barral i, sobretot, en la direcció literària d'Edicions 62 i d'Ediciones Península, des dels inicis dels anys seixanta. L'obra intel·lectual de Castellet, tenaçment dedicada a la defensa de les llibertats i a la introducció dels corrents filosòfics i estètics de la segona meitat del segle XX (existencialisme, marxisme, objectivisme, realisme, estructuralisme), explica l'esforç d'una generació per modernitzar un país condemnat a l'ostracisme cultural des de 1939.

En aquesta entrevista Josep M. Castellet ressegueix els seus orígens, els anys de formació i, sobretot, els primers contactes amb Europa i amb el món, crucials en la seva formació intel·lectual i que estaran a la base d'una de les trajectòries professionals més coherents i sòlides de la cultura catalana i espanyola dels anys cinquanta ençà.

**Començar una entrevista amb els orígens familiars de l'entrevistat no deixa de ser un tòpic. En el seu cas, però, penso que són significatius en la seva trajectòria intel·lectual posterior i, per tant, interessants per al lector.**

Dels meus orígens familiars, no en sé gaire cosa. Ni de la banda Castellet, ni de la banda Díaz de Cossío. El meu avi Castellet va morir el dia de Nadal de 1897, uns mesos abans del naixement del meu pare. Per tant, per aquesta banda, no n'hem sabut mai gaire res. Tenim sospites que el difunt no devia estar en massa bones relacions amb la muller, perquè un dia la meua àvia, Magdalena Carbonell, al cap de molts anys d'haver enviudat, va dir a la meua mare: «Jo, al meu Josep, no l'he pogut plorar mai».

Tant els Castellet com els Carbonell venien de la petita burgesia de Gràcia. El meu avi Castellet era fabricant de *pitxolins* (maons estrets, que també en deien *melindros*) i, en morir ell, la fàbrica va desaparèixer. La meua àvia va aixecar la família a base dels lloguers que cobrava de dues cases que tenien al mateix barri. Vivien d'una manera relativament modesta, però vivien. Fins i tot el germà gran del meu pare —el tiet Paco— va poder estudiar la carrera de dret, amb considerables dificultats, però se'n van sortir.

La història de la mare, Lola Díaz de Cossío, és molt més complicada, amb zones obscures, que no s'han aclarit i no s'aclariran mai. La meua mare és nascuda a Mèxic, perquè al seu pare —Martín Díaz de Cossío— el van enviar, a finals de segle XIX, a fer les Amèriques. Tenia 14 anys i l'hi esperava

## L'ENTREVISTA

un germà més gran. El meu avi era de Novalés, província de Santander, fill d'un metge rural que exercia a Celis, un petit poble prop de Carmona. Sembla que en un moment determinat l'avi Martín va fer més o menys fortuna i es va casar amb María Cisneros y Juanbelz, que era una mestissa guapíssima. D'aquest matrimoni, en van néixer tres fills; la Lola, la meva mare, era la més gran, nascuda el 1903. El meu avi va tenir sempre alts i baixos de fortuna. Cap al 1915 va tornar a Santander, amb la dona i els fills, segurament a causa d'un dels freqüents problemes econòmics. La dona no es va adaptar i va tornar a Mèxic, on va morir, i ell va acabar instal·lat a Barcelona. D'una manera o altra es va refer econòmicament, perquè va fer venir no només els fills, sinó també els seus pares. Als 19 anys la meva mare havia estudiant magisteri, que era una carrera curta i modesta; va conèixer el meu pare i es devien casar cap al 1924 o 1925. Jo vaig néixer el 1926.

**Quina llengua parlaven a casa?**

La meva mare sempre ens va parlar en català. Abans de casar-se amb el meu pare, no sé si el parlava, però com que ell era molt catalanista —sempre que no el comprometessin en res— a casa només es parlava en català. Jo, doncs, parlo en català amb la meva família, vagament en castellà amb l'entorn familiar de la meva mare, però cap d'aquestes llengües és la meva llengua de cultura. Els meus pares tenien planejat que jo estudiés al Liceu Francès. Els anys de parvulari vaig anar a una escola catalana que es deia Mossèn Cinto i als sis anys em van enviar a una acadèmia francesa davant mateix de casa. Vaig estudiar en francès i no vaig aprendre a escriure ni en català ni en castellà —a llegir sí, òbviament—. En sortir d'aquí, l'any 1937, vam anar a Londres, i durant quatre mesos vam estudiar en una escola anglesa. Quan vaig desembarcar a Sant Sebastià i havia de fer l'ingrés al batxillerat, a corre-cuita em van posar una professora particular perquè aprenguéssim ortografia castellana. La conseqüència de tot plegat és que no he escrit mai bé cap llengua.



Arxiu familiar

En un viatge a Copenhaguen, el setembre de 1960. D'esquerra a dreta Esteban Pinilla de las Heras, J.M. Castellet, Isabel Mirete, Julián Marías, Llorenç Gomis, Francesc Farreras i Núria Casanovas

**El gener de 1937 la seva família marxa a Londres i el juliol del mateix any van a la zona "nacional", primer a Sant Sebastià i després a Bilbao.**

Per què vam marxar? El meu pare no tenia cap vinculació política. Era votant de la Lliga i, és clar, tot allò no li agradava gens. La guerra ens va agafar a Viladrau, i de moment vam restar a l'expectativa. Hi ha una anècdota molt significativa, que és el primer contacte que vam tenir el meu germà Eduard i jo amb la guerra. Devia ser el 20 o el 21 de juliol que va pujar un escamot de milicians a Viladrau. Nosaltres jugàvem al carrer i vam veure com els milicians tiraven a terra la porta de l'ermita que hi havia prop de casa, en treien les imatges i davant nostre mateix els calaven foc. Si et situes en la mentalitat d'un nen que no sap ben bé de què va tot allò, el que és evident és que no entén res. Crec que és el començament d'una meva llarga incomprensió del funcionament del món. Als nou anys, doncs, vaig començar a no entendre res i penso que això ha estat bàsic en la meva història.

I la incomprensió continuaria quan vam haver de marxar. El meu pare era corredor de cotó filat, visitava els grans fabricants tèxtils de Barcelona; quan tornava a Viladrau el veïem trasmudat i explicava a la meva mare que acabaven de matar aquell o aquell altre fabricant o director de fàbrica. Aquest, però, no va ser el factor determinant. El factor determinant fou que durant la guerra d'Àfrica al meu pare, que era soldat de quota, el van fer sergent. Quan va saber que els republicans mobilitzarien tothom amb graduació militar, encara que fos de sergent, va dir que ell a la guerra no hi anava, que no volia ni matar ni que el matessin, i se les va compondre per fer-se declarar inútil. El meu oncle vivia a Londres i des del començament de la guerra ja ens havia insistit molt que hi anéssim, i hi vam anar.

Vam arribar a Londres el gener del 1937 i ens vam instal·lar a Norbury, a casa del germà de la mare. Allà teníem dues opcions: o quedar-nos-hi i esperar a veure qui guanyava la guerra, o anar-nos-en a Mèxic amb el meu avi. Però hi ha un fet que no l'he registrat fins molts anys després, i és que a Londres hi havia altres exiliats catalans que corrien per allà com nosaltres i que no sabien si quedar-se o marxar cap a Amèrica del Sud. Entre aquest grup d'exiliats, hi havia gent que van aconseguir tenir contactes amb el Foreign Office i van saber que els britànics donaven per fet que la guerra la guanyaria Franco. Si penses que la decisió que va prendre el meu pare el juliol, quan vam anar a Sant Sebastià, era perquè ja sabia que la guerra la guanyaria Franco, i que mentrestant aquí la gent s'anava matant, i que encara duraria un any i mig més, és espantós! Hi havia també altres qüestions que no deixaven de ser importants, com el fet que un cunyat de la meva padrina que era a Burgos li va dir al meu pare que si hi anàvem ell aconseguiria que li donessin un crèdit sobre les seves propietats a Barcelona. Crec que el fet de saber que, si més no d'entrada, disposaria d'alguns diners va ser determinant per decidir-se a emprendre l'aventura de tornar a l'Espanya nacional.

I entràrem a l'Espanya nacional. A Sant Sebastià el meu pare va fer aquestes primeres gestions que li van donar un

temps de coll abans de posar-se a buscar a feina. I és aquí que es produeix l'anècdota dels Pelayos: als nens, en certa manera ens obligaven a allistar-nos o bé amb els falangistes o bé amb els carlistes. Al meu pare el posava nerviosíssim sentir a parlar dels falangistes i, per altra banda, el seu germà gran, l'advocat, havia tingut vel·leïtats carlistes. La tria, doncs, li va resultar fàcil i ens vam fer *pelayos*. Com a catalans, érem *pelayos* del Tercio de Nuestra Señora de Montserrat, i recordo que fèiem instrucció amb fusells de fusta. El meu pare va trobar feina a Bilbao i allà no va caldre tornar-se a afiliar a res.

### **Quan torna a Barcelona fa el tercer curs de batxillerat als maristes i després l'acaba a l'Institut Balmes, on coneix Manuel Sacristán.**

Al Balmes és on comença la meva amistat amb en Sacristán. Érem veïns i quan ens vam descobrir a l'institut anàvem i veníem junts, i ens vam fer molt amics. Ell no era només falangista, sinó que era *jefe de centuria* o una cosa d'aquestes; era l'encarregat de cantar el *Cara al Sol* quan entràvem a les nou del matí a l'Institut, que ens feien formar i cantar l'himne *brazo en alto*. Ell era qui al costat del director de l'institut, el senyor Chinchilla, entonava els primers compassos. Hi ha molta gent que no pot veure el Sacristán per aquestes raons, i n'hi ha molta altra que no el pot veure per altres motius. Però era un home d'una intel·ligència privilegiada, això ho reconeix tothom. La nostra relació va durar fins l'any 56, quan ell va tornar d'Alemanya ja amb carnet comunista.

### **6 Amb els comunistes vaig ser company de viatge durant la clandestinitat. Però l'únic carnet que he tingut mai ha estat, durant la guerra, el de *pelayo* 9**

### **I és aquesta relació la causa per la qual sempre ha hagut de donar tantes explicacions sobre la seva sospitada pertinença a la Falange?**

Efectivament, el fet que em relacionin amb la Falange ve de la meua amistat amb en Sacristán. Aquesta amistat era, doncs, sospitosa. A més vaig col·laborar a *Estilo*, de la qual em van fer fora a propòsit d'un article meu sobre *Le deuxième sexe* de Simone de Beauvoir, el 1949. Hi ha hagut catalanistes malignes que m'acusaven d'haver format part d'un escamot que pegava els universitaris catalanistes (es deia que a l'escamot hi havia en Pablo Porta i un dels fills del director de l'Institut Balmes). Però també s'ha especulat sobre si tenia o no el carnet del PSUC. Amb els comunistes vaig ser company de viatge durant la clandestinitat. Em van demanar, entre altres coses, que els deixés el despatx de l'editorial per fer reunions i els el vaig deixar, perquè he estat molt amic d'ells. Els portava papers a l'estranger i feia gestions prop de la gent del PCE i del PSUC a l'exterior. Però l'únic carnet que he tingut mai ha estat el de *pelayo*.

Arxiv familiar



En el viatge a Lourmarin, a La Provença, el 1959. D'esquerra a dreta, Camilo J. Cela, Pedro Laín Entralgo, Eduardo Pons Prades, una dona no identificada, Julián Marías i J.M. Castellet

### **Entre el 1944 i el 1951 estudia dret a la Universitat de Barcelona. Coincideix amb un ambient, amb uns amics, que seran importantíssims en la seva vida professional: Carlos Barral, Jaime Gil de Biedma, els germans Ferraté(r), els Goytisolo, Alfred Costafreda i Joan Reventós, i també continua l'estreta relació amb en Sacristán.**

Sí. Tots teníem vocació literària, però vam haver d'anar a parar a dret perquè als nostres familiars els horroritzava la carrera de lletres. Almenys el dret ens serviria per a alguna cosa, segons ells. A mi, no m'ha servit de res. Amb en Sacristán, més tard, vam començar filosofia i lletres. El meu pare devia tenir llavors un moment de debilitat i va admetre que, a més de dret, fes lletres, sempre que aprovés dret. Però vaig tenir la mala sort de posar-me malalt i no vaig acabar lletres.

### **Els anys universitaris estan molt ben descrits per tots ells en les seves biografies. I en aquests relats sovintaja la referència als mesos que vostè va passar al Sanatori de Puig d'Olena, recuperant-se d'una tuberculosi i, sobretot, llegint. Vostè ja era un gran lector i al sanatori continua llegint. D'on treia els llibres?**

Hi havia dues fonts de llibres: una l'habitual, les llibreries; l'altra era el meu bon amic Joaquim Sabrià, que més tard va ser director comercial de l'editorial, que era distribuïdor i importador de llibres de manera clandestina. També en subministrava a en Joan Brossa, que es guanyava la vida com a corredor de llibres i que tenia un client important, l'Antoni Tàpies. Però hi ha una tercera font que és l'avi Martín, que m'enviava des de Mèxic els llibres del Fondo de Cultura Económica. És tan senzill com això. Però també depenia de la casualitat: un dia, per exemple, vaig trobar en una llibreria *L'âge du roman américain* de Claude-Edmond Magny, que és un llibre que em va influir molt. Era qüestió d'estar sempre atent. I alguns llibreters també tenien llibres de sotamà.

## L'ENTREVISTA



Fernando Lázaro Carreter, José Luis Aranguren i J.M. Castellet en una trobada d'intel·lectuals catalans i castellans a Sitges, l'any 1981

### I surt del sanatori sartrià convençut, com diuen?

Sí, potser és una mica exagerat, però vaig sortir-ne sartrià convençut. Ara bé, Sartre a banda, les meves lectures importants al sanatori van ser, entre altres, *Mimesis* d'Erich Auerbach i *Paideia. La formació de l'home grec* de Werner Jaeger, i grans quantitats de Freud, en edicions fetes abans de la guerra.

### També hi ha un referent molt important en aquests anys que és Ortega, sobretot pel grup de *Laye*.

El cas d'Ortega era més clar, perquè Ortega era assequible, tot i que moltes vegades havies de recórrer a les llibreries de vell, on també trobàvem les publicacions de la Revista de Occidente, que havia tret coses que estaven bastant bé, sempre dins la ideologia orteguiana. Era una editorial de referència, com més tard ho van ser Seix Barral o Anagrama.

D'entrada, vèiem Ortega com un exiliat, cosa que volia dir que no estava d'acord amb Franco. També és cert que sabíem que no havia estat d'acord amb la República, però sobretot diria que consideràvem que era un intel·lectual espanyol que –a diferència de gent més o menys valuosa com Unamuno o Valle Inclán, però que eren casticistes– havia respirat els ambients europeus i podia parlar de Heidegger, de Jaspers o de tants d'altres, i crec que aquesta era la novetat. Era un moment de tal ofec que Ortega, si més no, era l'intel·lectual que connectava amb els anys vint i trenta.

La influència d'Ortega, però, és evident en la gent del grup de *Laye*, i no tant en els altres grups catalans. Perquè quan es parla de la importància de *Laye* sempre insisteixo que *Laye* és contemporània d'*El Ciervo*, *Ariel* i *Dau al Set*. En certa manera, aquestes quatre revistes eren irreconciliables. Uns, els de *Laye*, érem els que publicàvem a l'empara del Movimiento. Els catòlics ho feien a *El Ciervo* de Llorenç Gomis i els seus deixebles, entre els quals hi havia Alfons Comín, Jaume Lorés

i J.A. González Casanova. *Dau al Set* era l'avantguardista, la rupturista, i ha estat la més famosa internacionalment. I *Ariel* era una revista clandestina, paradoxalment editada amb luxe i amb un gran refinament, que jugava la carta de la revista noucentista. Totes, però, arribaven a molt poca gent.

### I simultàniament, a partir de 1949, col·labora amb l'Institut de Estudios Hispánicos de Barcelona, que com *Laye* constituïa una avançada cultural infiltrada.

L'Institut de Estudios Hispánicos el portaven Paco Farreres, Ramon Viladàs i Joan Rosanas que, més endavant, desenganyats del règim, van acabar exiliats. En el marc de l'Institut de Estudios Hispánicos es va crear el Seminario Boscán, que em van adjudicar a mi perquè era el seminari literari. Hi van participar una sèrie de joves que, per dir-ho d'alguna manera, serien “deixebles” meus: Salvador Giner, Nissa Torrents –germana de la Tiu, la meva cunyada–, Octavi Pellissa, Joaquim Jordà i,

a més, Jaume Lorés –que era d'*El Ciervo*– i Joaquim Marco. Al seminari es parlava de literatura i de política i s'intercanjava informació de l'exterior. Però, concretament, els vaig proposar fer un estudi per generacions de la literatura espanyola –incloent-hi els escriptors catalans– en el qual vam treballar durant bastant temps, a través de la lectura de Karl Mannheim i d'Ortega i també de la conferència que ens va venir a fer Julián Marías, a qui vaig convidar a propòsit de la publicació del seu llibre *El método histórico de las generaciones*, el 1949. Va durar el temps que va durar, perquè ens van acabar fent fora, com ens havien fet fora d'*Estilo* i de *Laye*.

## 6 A Ortega y Gasset el consideràvem un intel·lectual que havia respirat els ambients europeus i que connectava amb els anys trenta 9

Al Seminario Boscán, Carles Riba va fer el 1955 una de les primeres lectures públiques, si no la primera, després del retorn. La primera lectura de Miquel Martí i Pol també va ser al Seminario Boscán. Malgrat que era l'Institut de Estudios Hispánicos, tot el que podíem o sabíem també miràvem de projectar-ho sobre la literatura catalana. No és que fóssim catalanistes, no, però vivíem aquí, coneixíem aquesta gent i si hi havia possibilitat de donar-los sortida –com en el cas del Martí i Pol–, ho fèiem.

**El primer llibre, *Notas sobre la literatura española contemporánea*, publicat per Laye el 1955, és una tria de les seves col·laboracions a Laye, Alcalá i altres revistes. El llibre el segresten al cap de tres mesos de l'aparició. El 1957 publica *La hora del lector*, que**

**recull les posicions estètiques i ideològiques que havia anat desenvolupant fins llavors i que introdueix a la Península el debat sobre l'objectivisme. És un llibre emblemàtic que suposa el gran tractat del behaviorisme espanyol i que ha funcionat com a manifest per a una generació, la del *medio siglo*.**

*La hora del lector* surt d'unes idees anteriors a la meua lectura de *Qu'est-ce que la littérature* de Sartre; algunes provenen d'Ortega i d'altres de Roman Ingarden –d'un llibre que segurament m'havia deixat en Joan Ferraté– i de Claude-Edmond Magny, i ja havien aparegut en un article publicat a *Laye*, «El tiempo del lector». A aquests referents previs hi vaig incorporar la lectura de Sartre. A *La hora del lector*, doncs, desenvolupo aquesta idea inicial: en l'art, no hi ha creador sense espectador, i en la literatura, sense lector. Potser no és un llibre tan sartrià com diu en Laureà Bonet, que n'ha fet l'edició crítica. Umberto Eco, que posteriorment va publicar *Opera aperta* i que devia haver llegit la traducció italiana d'Einaudi de *La hora del lector*, diu que és un llibre profètic.

**L'any 1959 és un any molt significatiu. Al febrer fan un homenatge a Antonio Machado a Cotlliure: Carlos Barral l'explica, a les memòries, com el moment de la presa de consciència política i de l'edició compromesa, del qual sorgirà l'encàrrec del polèmic *Veinte años de poesía española*, a través del qual vostè esdevindrà l'antòleg més important, més qüestionat i més envejat dels anys seixanta. I posteriorment va a Lourmarin, a una trobada del Congrés per la Llibertat de la Cultura, i allà connecta amb la COMES, la Comunitat Europea degli Scrittori, amb seu a Roma. També és l'any de l'inici dels premis Formentor.**

Efectivament, l'estiu de 1959 vaig rebre una invitació per assistir a un congrés que, sobre el tema d'Europa, havia de tenir lloc a Lourmarin, a la Provença. Aquesta invitació anava signada per un poeta francès, Pierre Emmanuel. Juntament amb els col·loquis de poesia i de narrativa de Formentor –posteriorment allargats pel Prix International de Littérature i el Prix Formentor–, va ser el meu debut en aquesta mena de reunions que, prolongades al llarg del franquisme, em van permetre poder viatjar amb freqüència fora d'Espanya. A través d'aquestes connexions vaig conèixer el que es donava a Europa –la de l'Est i la de l'Oest– i vaig aprendre a sentir-me més còmode i més segur de mi mateix al llarg de les vicissituds culturals dels anys seixanta.

No he sabut mai qui va donar el meu nom perquè assistís a Lourmarin, perquè els altres espanyols convidats eren els pesos més pesants de la intel·lectualitat del moment: Camilo José Cela, Pedro Laín Entralgo, Julián Marías i José Luis Aranguren. El

Congrés era una associació d'escriptors i intel·lectuals, amb un secretariat internacional amb seu a París, que havia nascut d'una reunió d'intel·lectuals a Berlín el 1950 promoguda pels americans a l'inici de la guerra freda, però que no es presentava com a anticomunista sinó com a antitotalitarista, amb un finançament més que dubtós (més tard s'ha demostrat que hi havia diners de la CIA). El mateix tractament que rebien els escriptors dels països comunistes el rebíem també nosaltres, els de Portugal, Grècia i Espanya.

**I és a Lourmarin que coneix Angioletti i comença la seva relació amb la COMES?**

Sí, allà vaig conèixer G.B. Angioletti, que era el president de la COMES. I és llavors quan es produeix una situació grotesca que mostra la desconexió que existia entre Espanya i Europa. La COMES no tenia escriptors espanyols i havia connectat amb l'ambaixada perquè li donés un nom. L'ambaixada els va donar el nom de Muñoz Alonso –que era director general de Premsa i, per tant, censor del Ministeri!– per incorporar-lo a la COMES. Jo els vaig haver d'explicar que l'únic espanyol que tenien ficat allà era el cap de la censura. Es van escandalitzar, no sabien com resoldre-ho i em van proposar que jo també hi anés, segurament per equilibrar. Els vaig respondre que jo no seuria mai a la mateixa taula que aquell senyor i que el problema l'havien de resoldre ells. I el van resoldre. Quan m'hi incorporo els he de parlar d'Espanya, de l'opressió de la literatura espanyola, de la literatura catalana i de totes aquestes coses sobre les quals no sabien res!

Posteriorment, hi va haver una sèrie de gent de Madrid i una sèrie de gent de Barcelona que s'hi va apuntar i l'any 1962 la COMES va patrocinar la primera sortida massiva d'escriptors catalans, en tant que catalans, a Florència: hi vam



A Florència, el maig de 1962, en un congrés sobre comunicació organitzat per la COMES. A la foto, la delegació catalana integrada per Francesc Vallverdú, J.V. Foix, Alexandre Cirici Pellicer (primera fila), Isabel Mirete, Joan Triadú, Jordi Sarsanedas (segona fila) i Jordi Carbonell i J.M. Castellet (tercera fila)

## L'ENTREVISTA

anar, presidits per J.V. Foix, Triadú, Cirici, Vallverdú, Sarsanedas... Em van acabar fent de la junta directiva.

### Quina era la finalitat de la COMES?

La COMES es finançava bàsicament a través del govern italià, però suposo que també hi havia altres fonts, en tot cas no sospitoses. La finalitat era establir bones relacions entre els escriptors del països de l'Est i de l'Oest. Hi estaven representats els soviètics (que van ser els que em van acabar convidant a l'URSS), allò que en deien "països satèl·lits" i els altres països europeus. Hi havia unes baralles considerables sobre qüestions de censura, per exemple, però s'hi parlava bastant lliurement. La finalitat de la COMES era la de la bona entesa, però el seu final es va produir amb motiu de la invasió de Txecoslovàquia: hi va haver una protesta al Comitè Directiu, l'entesa amb els soviètics es va fer impossible i la COMES s'autodissolgué.



L'Avenc

### Tornant a la seva feina, Max Cahner li encarrega el que acabarà sent *Poesia catalana del segle XX*, que publica el 1963 conjuntament amb Joaquim Molas a Edicions 62 i que marca el seu pas cap a la dedicació com a crític a la literatura catalana.

La proposta inicial de Max Cahner era que fes l'equivalent a *Veinte años de poesía española* en català. Jo li vaig dir que no en sabia prou, però que si en Molas acceptava, estaria disposat a fer-ho amb ell. La intervenció de Molas fou decisiva: ja no van ser *Veinte años de poesía* sinó *Poesia catalana del segle XX* i, és clar, canvia totalment. Sempre he explicat que vaig aprendre literatura catalana amb en Molas, tot i que abans havia tingut a *Laye* dos professors de literatura catalana que eren els germans Ferraté(r), Joan i Gabriel, i és un reconeixement que els dec.

Però amb en Molas vam iniciar una col·laboració que estarà a la base d'Edicions 62. L'"Antologia Catalana" i "Les Millors

Obres de la Literatura Catalana" —que són el cànon— són obra d'en Molas: les seves llistes van sortir exactament com ell volia, perquè en Molas era intocable. Hi ha moltes altres coses amb les quals Molas va col·laborar a l'editorial, però el que va marcar més el lector són aquestes dues col·leccions.

### El 1964 Max Cahner li encarrega la direcció literària d'Edicions 62, que ha estat la seva feina central fins a la jubilació. En aquesta entrevista, però, hem optat per deixar de banda l'editor que vostè ha estat. Així, reprenem el fil cronològic del que és menys conegut de la seva biografia professional i personal i ens situem al 1968, perquè el seu 1968 és especialment interessant.

El meu any 1968 fou molt llarg. Va començar el gener amb el Congreso Cultural de l'Havana. Al cap de vuit anys de revolució cubana, Fidel Castro considerà que havia d'obrir les portes perquè intel·lectuals de tot el món veiessin què hi estava passant. I ens va convidar, a 200 intel·lectuals de tot arreu, que vam ser a Cuba durant uns quinze o vint dies. Nosaltres hi vam anar amb interès i il·lusió, perquè en aquells moments la revolució cubana conservava encara, si més no des del punt de vista extern, tota una sèrie de característiques que, sobretot pel que feia a sanitat, a educació i a alguns aspectes culturals, ens interessaven molt. Castro podia ensenyar amb orgull, per exemple, l'aspecte sanitari del país. I per casualitat ho vaig poder viure de prop perquè la Isabel, la meva dona, es va trobar malament i vam poder veure el funcionament d'un hospital des de dins, i era perfecte. I sempre amb el valor afegit de la simpatia dels cubans i de les cubanes, que és una cosa extraordinària.

La primera decepció, però, va ser quan —per recomanació del pare d'en Salvador Giner— vaig anar a veure l'Herminio Almendros, pedagog republicà exiliat, que venia de la Institució Libre de Enseñanza i que havia fet els primers plans d'educació de Cuba. I em vaig trobar un home derrotat. Tal i com ens ho va explicar ell, el nou sistema educatiu que s'havia tirat endavant, partint sobretot dels models de la Institució Libre de Enseñanza i dels italians, havia funcionat fins al 1962-63, però després de la crisi dels míssils la Unió Soviètica va retirar les armes però es va voler fer Cuba seva. I a partir d'aquell moment es va produir una cosa que em sembla que ha estat catastròfica, si més no, tal com me la va explicar l'Almendros, vell, amargat i fotut: que ja estaven substituint els plans d'estudis inicials per la pedagogia soviètica. Aquell home havia viscut amb entusiasme l'esclat de la revolució i ara tornava a reviuire la derrota que havia viscut amb la República. Això realment em va impressionar molt.

Amb el grup d'espanyols que ens movíem per Cuba —Javier Pradera, Jorge Semprún i Luis Goytisolo— vam contactar amb Heberto Padilla, que tres anys després va ser el protagonista del gran escàndol intel·lectual quan el van detenir i empresonar amb altres intel·lectuals cubans, acusats d'activitats subversives. No eren dissidents sinó simplement crítics, i Padilla no feia altra cosa que explicar-nos el que estava passant: com actuava la censura o com era de difícil

aconseguir una entrevista amb Lezama Lima, per exemple. Amb tot això que ens explicava Heberto Padilla, començàvem intuir allò que funcionava i allò que no.

### I el maig del 1968 vostè casualment és a París.

Aquell any, no entenc com és que no em van despatxar de l'editorial, perquè de fet no hi vaig posar els peus. El mes de maig vaig haver d'anar a París invitat com a director literari d'Edicions 62 a unes Jornades de Cultura Catalana, celebrades a la Mutualité. Hi vam coincidir molts catalans: Maria Aurèlia Capmany, Teresa Pàmies, Joan Triadú, Josep Termes, Jordi Solé Tura i Joan Garcia Grau, entre molts altres. Era el segon o tercer dia que érem a París quan de sobte vam veure passar davant nostre una manifestació que arrencava de l'Ajuntament i travessava el Sena. Jo em vaig incorporar a la manifestació –discretament, com a estranger que era– però m'hi vaig trobar els Ràfols i Solé Tura, i aquella va ser la manifestació que es va acabar a la Sorbona i l'ocupà. I ja em tens a mi ocupant la Sorbona! Amb en Solé Tura hi vam estar fins a la matinada, quan ens vam retirar discretament.

### Quina impressió en treu?

La impressió és també molt ambigua. Potser perquè jo anava amb en Solé Tura, que en aquells moments ja havia sortit del partit i tenia el nas molt més fi que nosaltres, i va dir que allò no era una revolució de veritat, perquè no era una revolució obrera. En canvi, les conseqüències socials han estat molt importants perquè se'n deriva tot allò que hem vist que arrenca del maig francès: un canvi de costums, de mentalitat. Però si va fracassar va ser perquè la classe obrera, els sindicats, el Partit Comunista, no hi van posar la pell. El que vaig veure molt clar –i aquesta va ser la meva impressió personal– era que el govern es va desconcertar: De Gaulle no ho veia clar o va tenir por, i va fer una cosa insòlita, agafar un avió i anar a veure el general Massu, militar de la guerra d'Algèria, que era uns dels durs i que estava destacat a la frontera alemanya amb un contingent francès. En aquell moment la gent va veure que De Gaulle no dominava la situació, que la volia resoldre com fos i demanava el suport a l'exèrcit. Va fer com un general espanyol i, és clar, era molt trist veure De Gaulle buscant el més feixista, el més dur... I vaig tornar amb aquesta sensació d'ambigüitat.

### I va acabar passant l'estiu a la Unió Soviètica.

Sí, hi vam anar amb els Alberti, convidats pels representants soviètics a la COMES. Vam arribar a Moscou i l'endemà vam embarcar cap a Gorki en un vaixell petit i molt còmode, amb una sèrie d'escriptors internacionalment anònims com jo mateix. Després vaig saber que pràcticament tots eren comunistes i que el viatge era un premi a la fidelitat. Al mateix vaixell hi va haver una sessió informal dedicada a Gorki; jo vaig fer una petita conferència de la influència dels escriptors russos sobre els novel·listes catalans als anys trenta i com hi havien influït les traduccions d'Andreu Nin. En el fons volia resultar provocatiu, però resulta que a Nin ni el coneixien i el que jo deia els era completament igual. Després d'un dels

sopars a bord, Vitali Ozerov, el delegat de la Unió d'Escriptors Soviètics responsable del convit, em va dir que li agradaria tenir una conversa franca i oberta entorn de les falsedats i difamacions que es propagaven al món occidental sobre la situació dels escriptors a la Unió Soviètica. La conversa l'explico detalladament a *Els escenaris de la memòria*; va ser horrorós, un duríssim enfrontament entre la justificació de la condemna dels escriptors Siniavski i Daniel per part

### 6 L'any 1968 va marcar la meua vida. Els viatges a Cuba i a la Unió Soviètica i l'ambigüitat del Maig francès van fer que esdeingués un escèptic 9

d'ell, i la meua defensa de la llibertat dels escriptors per desmitificar el poder. L'endemà vaig explicar a Alberti la baralla i li vaig dir que em farien fora, i Alberti, amb un vast somriure, em va dir que no m'amoïnés, que tot plegat no era més que una prova ritual.

Vam tornar a Moscou i d'allà vam viatjar a Leningrad, i llavors Alberti sí que es va irritar perquè no només li van denegar el permís –a ell, premi Lenin de literatura– d'anar a veure els Malevitx dels fons de l'Hermitage, sinó que seguidament la seva traductora li va dir que li havien censurat uns poemes. I t'adones que allò no va, no només des d'un punt de vista ideològic –censura, imposició, adoctrinament–, i tens la sensació que quan les coses no funcionen econòmicament s'acaben enfonsant. Vaig sortir de l'URSS amb el convenciment que allò no aguantaria; i tot i que va tardar encara vint anys, no va aguantar. I per rematar-ho, al mes següent, la invasió de Txecoslovàquia.

Si et mires en conjunt aquests tres viatges entendre que a la pregunta «Quines coses t'han marcat, a la vida?» jo contesti: «Les que t'he explicat i l'any 1968». El desequilibri entre la ideologia i la realitat, a Cuba; la mentida descarada a la Unió Soviètica i l'ambigüitat del maig francès em van obligar a acabar l'estiu, a Sitges, en ple desconcert. Però no hi ha res millor que una crisi: diria que vaig aprendre per sempre més la relativitat de la política, i vaig esdevenir segurament un escèptic que, tanmateix, –érem a l'Espanya franquista– sabia que calia continuar “fent coses”. ■